

Т. З. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри теорії та філософії права
Garasumiv_@ukr.net

М. І. Голинська

Львівський торговельно-економічний університет
кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри теорії держави і права

ПРАВОВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОВЕДІНКИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР

© Гарасимів Т. З., Голинська М. І., 2019

Досліджено особливості поняття поведінки, сутнісний зміст якої на сучасному етапі трансформації суспільства розкривається через такі категорії і поняття, як «людина», «соціум», «діяльність», «суспільні» і «виробничі відносини», «суспільне життя», «особистість» тощо. Поведінку розглянуто як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка, найперше, є різновидом поведінки, осмисленим комплексом учинків. Доведено, що свідомо, цілеспрямовано сформована активна поведінка людини як діяльність – запорука ефективних, доцільних змін життєдіяльності сучасного українського суспільства.

Ключові слова: поведінка; дефініція; діяльність; активність; людина; соціальна поведінка; інноваційна поведінка; трудова поведінка.

Т. З. Гарасимив, М. И. Голинская

ПРАВОВАЯ ДЕТЕРМИНАЦИИ ПОВЕДЕНИЯ: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ИЗМЕРЕНИЕ

Исследованы особенности понятия поведения, сущностное содержание которой на современном этапе трансформации общества раскрывается через такие категории и понятия, как «человек», «социум», «деятельность», «общественные» и «производственные отношения», «общественная жизнь», «личность» тому подобное. Поведение рассмотрено как совокупность последовательных поступков или систему действий человека, как практическую, реальную или реализованную действие, которая, прежде всего, является разновидностью поведения, осмысленным комплексом поступков. Доказано, что сознательная, целенаправленно сформирована на активное поведение человека как деятельность - залог эффективных, целесообразных изменений жизнедеятельности современного украинского общества.

Ключевые слова: поведение; дефиниция; деятельность; активность; человек; социальное поведение; Экономическая теория; трудовое поведение.

T. Z. Harasymiv
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc.D., Prof

M. I. Golinskaya
Lviv Trade and Economic University
Senior lecturer in the theory of state and law
Ph.D.

LEGAL DETERMINATION OF BEHAVIOR: HISTORICAL-THEORETICAL MEASUREMENT

The features of the concept of behavior essential content of which is at the present stage of transformation of society is revealed through the following categories and concepts like «man», «society», «activity», «public» and «industrial relations», «social life», «personality» etc. The behavior is considered as a set of successive works or system of human action as practical, real or realized the effect that, first, there is a kind of behavior, meaningful set of works. It is proved that a conscious, purposeful human behavior generated active as an activity – the key to effective, appropriate changes in activity of modern Ukrainian society.

Key words: behavior; definition; activity; activity; man; social behavior; innovative behavior; labor behavior.

Постановка проблеми. Діяльність невід’ємна від людини. Суттєвий аспект її дослідження відображено у філософських працях, де її розуміють як спосіб буття людини і як суспільно-історичний процес. За умов переходу до ринкового господарства особливо актуалізується дослідження мотивованої поведінки особистості та соціально-професійних груп. Поведінку людини традиційно вивчають у межах соціальної психології. Щоправда, розпочалося це порівняно недавно – у рамках широкого «понятійного поля», коли переважно змішували поняття «діяльність», «активність», «поведінка» тощо. Вичерпного спеціального соціально-філософського осмислення та наукового аналізу проблеми «поведінки» особистості не було взагалі. Це – наслідок недостатньої розробки проблематики поведінки особистості і у теоретичному, і в практичному аспектах.

Аналіз дослідження проблеми. Означена проблема репрезентована дослідженнями Д. Фаррінгтона, Д. Веста, Ф. Патакі, Р. Мертона, Г. Беккера, Е. Лемерта, І. Гоффмана, Р. Дженкінса, Дж. Ніссена, Л. Робінса, У. Шелдона, В. Кудрявцева, В. Пирожкова, Л. Вассермана, І. Горькової, Є. Роміциної, С. Кулакова, В. Плахова, С. Белічевої, Ю. Василькової, Л. Зюбіна, В. Степанова, А. Александрова, А. Личко, В. Корольова, І. Невського, Г. Сафіної та ін. Згідно з морфологічним аспектом аналізу діяльності, розглядаються складові її елементи і закони їх зв’язку, тобто структура цілого – потреби, мотиви, вчинки, дії, функції відображено в теорії соціальної дії, яку розробили М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Габермас. Методологічною основою дослідження стали праці вчених серед яких: П. Пилипенко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, О. Скакун, В. Тацій, Т. Гарасимів.

Мета – дослідити філософсько-правову думку щодо поняття та сутності поведінки, виведення її особливостей у науковому світі.

Виклад основного матеріалу. Поведінку можна розглядати як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка, найперше, є

різновидом поведінки, осмисленим комплексом учинків [1, с. 85]. З філософського погляду, вона є процесом зміни станів певних істот, що відповідає їхній внутрішній природі як цілому, або здатністю біологічних індивідів певним чином «тримати» себе, надавати своїй взаємодії з середовищем сталих рис. Як осмислена людська характеристика, ця здатність до саморегуляції означає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб'єкта.

У психології поведінка – це зовнішній вияв діяльності, система дій біологічного індивіда, спрямована на підтримання його існування, що виявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Як вищий рівень взаємодії цілісного організму з довкіллям, вона здійснюється як єдність психічних – спонукальних, регулювальних та відображальних чинників, що наближають або віддаляють організм від певних об'єктів, а також перетворюють їх [2, с. 52].

Джерело поведінки людини – потреби. Неодмінними детермінантами її є мотиви та цілі, що зумовлюються соціально-історичною практикою. В етиці – це сукупність дій і вчинків упродовж тривалого часу.

Попри порівнянню тривалість, певну послідовність і сталість учинків, їх узгодженість між собою засвідчує лінію поведінки особи. У цьому, як правило, виявляються мотиви, що ними керується людина, маючи певні цілі у своїй діяльності. У праксеології, загальній теорії людської дії, свідомо спрямованої на досягнення якоїсь мети, поведінку розуміють як діяльність. У політології вольова поведінка суб'єкта політики – теж діяльність.

Сучасна наука активно вивчає поведінку людей, їхні установки, ціннісні орієнтації, потреби та інтереси, а також умови, за яких здійснюється їхня поведінка. Найчастіше поняття «поведінка» означає практичну, реальну або системну дію. Поведінка як сукупність послідовних учинків або система дій, в якій реалізуються людські якості та внутрішні покликання, спостерігається зовні. Категорії «поведінка» та «діяльність» відмінні, категорія «поведінка» є меншою, вужчою, ніж категорія «діяльність», оскільки «діяльність» має і реально, і морально перетворювальний характер, а тому не завжди піддається зовнішньому спостереженню [3, с. 67].

Поняття і терміни «поведінка» та «діяльність», коли діяльність розглядають як систему поведінки, уживають в аналогічному розумінні. На думку вітчизняних учених, поведінка є формою діяльності, її зовнішнім аспектом [4, с. 7]. Вона завжди суспільно зумовлена і набирає характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої або цілепокладальної, довільної і суспільно-соціальної діяльності. На рівні суспільно-детермінованої діяльності людини термін «поведінка» означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного середовища, які розглядаються з боку їх регуляції суспільними нормами. Одиницями поведінки є вчинки, в яких формуються і водночас відображаються позиція особистості, її моральні переконання [2, с. 53].

У сучасних науках актуальним є досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка є своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Але достатньо чіткого та однозначного наукового підходу в цьому питанні поки що немає. Йдеться в основному про суспільну, культурну, соціальну, економічну, політичну поведінку та їх різновиди, але, як правило, не розглядаються критерії їх чіткої диференціації. Розрізняють, зокрема, соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо.

Суспільну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов'язаних дій і учинків особистості, соціальних груп та спільнот у процесі життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя. Це – зовнішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі [5, с. 158].

Соціально поведінку інтерпретують як зовнішнє вираження діяльності, в якому виявляється конкретна позиція людини, її установка. Це – форма перетворення діяльності в реальну дію. Соціально-економічна поведінка, як вважають соціологи, становить систему пов'язаних між собою вчинків та дій, які люди здійснюють у соціальній та економічній сферах під впливом особистих і групових інтересів, задля задоволення своїх потреб. Відображаючи суб'єктивний бік економічної

діяльності, вона як індивідуальна чи колективна поведінка людей, помітно впливає на наслідки цієї діяльності. Трудова поведінка – це комплекс доцільних індивідуальних і групових дій та вчинків, які визначають спрямованість та інтенсивність реалізації людського чинника у процесі трудової діяльності і є одним із різновидів соціальної поведінки, тобто процесу доцільної активності, що відповідає найбільш значущим інтересам і потребам людини, соціальної групи [6, с. 213].

Необхідність виокремлення поняття «трудова поведінка» пояснюється тим, що людина або група, залучена в систему трудової діяльності, не є жорстким елементом функціональної системи і між трудовими функціями, які відповідають її робочому місцю, та особистісним здібностям і намірам, завжди існує дистанція. Люди – не прості «виконавці» певної виробничої функції, до того ж виконують її по-різному, відрізняються між собою здібностями, намірами, можливостями. Через це відмінність між «функціональним алгоритмом» відповідної трудової діяльності і особливостями поведінки людини або групи характеризує специфіку її трудової поведінки [5, с. 159].

За соціологічним підходом трудова поведінка є певним соціальним інститутом. Адже кожній соціально-економічній системі відповідає певний тип трудової поведінки, у зв'язку з чим категорія «поведінка трудова» частково збігається з категорією «трудова мораль» як системою моральних вимог, норм, цінностей, яких дотримуються люди певного прошарку суспільства у процесі трудової діяльності. Тут важливо розрізнити специфіку трудової поведінки індивіда та групи. Трудова поведінка особи залежить від значної сукупності соціальних і психологічних чинників, таких як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, мотиви, стимули тощо. Вона свідомо регулює комплекс дій і вчинків працівника, пов'язаних із синхронізацією його професійних можливостей та інтересів із функціональним алгоритмом виробничого процесу [7, с. 307]. До слова, за сутністю трудова поведінка особи є сукупністю соціально-функціональних дій та вчинків, визначених професійно-кваліфікаційними потребами, обов'язками і формами суспільно-виробничої діяльності. Вона є різновидом та формою суб'єктивної діяльності, комплексним виявом інтегрованих рис людини, її інтелектуальних, фізичних, морально-психічних і духовних особливостей.

У сфері виробництва та праці поведінка є суб'єктивною стороною трудової діяльності людини і визначається як спостережуваний діяльнісний вияв ставлення до своєї праці (у діях і вчинках) – до її умов, змісту та результату. Але, з уваги на те, що суть трудової поведінки людини полягає в створенні суспільно необхідного продукту, що, як результат, відображає економічну сторону її суб'єктивної діяльності задля забезпечення умов життєдіяльності людини та задоволення її потреб, слід зазначити, що трудова поведінка містить і економічне, і соціальне. У широкому розумінні вона збігається з соціально-економічною поведінкою.

Підприємницьку поведінку можна означити як форму соціально-трудової поведінки, в якій людина має можливість реалізувати особистий трудовий і творчий потенціали, приймати нестандартні рішення з метою досягнення високого соціально-економічного або морально-психологічного результату.

Інноваційна поведінка – така форма соціальної поведінки, в якій особа реалізує свою здатність і спрямованість на інновації та зміни, свою мету, пошук нового способу буття.

Деталізуючи деякі різновиди поведінки, слід зауважити, що сукупність їх складових компонентів, відповідного їм характеру суспільних відносин розкриває зміст і форму суспільного життя. Логічно визнати, що сукупність компонентів, або елементів, трудової (або підприємницької) поведінки особистості, її трудової (або підприємницької) діяльності, суспільно-трудова (або підприємницька) відносин формує трудове (або підприємницьке) життя особистості як різновид або форму трудової життєдіяльності суспільства. Тобто існує певна закономірність, за якою потреби, стимули, мотиви особистості, а також суспільні потреби та інтереси зумовлюють певний тип її поведінки. Остання як система поведінкових комплексів учинків та дій детермінує відповідний вид діяльності та характер суспільних відносин, що в сукупності, насамперед, формує відповідний зміст, форму та вид суспільного життя. Логічним є й те, що за сучасного рівня розвитку суспільства цей цілком закономірний зв'язок має зворотний характер: певний зміст, форма та

вид суспільної життєдіяльності детермінує відповідний вид діяльності та суспільних відносин, що, своєю чергою, формує поведінку особистості [5, с. 160].

Висновки. Отже, аналіз та дослідження поведінки як комплексу дій і вчинків, вияву та форми діяльності, яка насамперед є категорією соціальної філософії і охоплює мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності, дають підстави розглядати «поведінку» особистості як соціально-філософську категорію. Її сутнісний зміст на сучасному етапі трансформації суспільства розкривається через такі категорії і поняття, як «людина», «соціум», «діяльність», «суспільні» і «виробничі відносини», «суспільне життя», «особистість» тощо. Свідома, цілеспрямовано сформована активна поведінка людини як діяльність – запорука ефективних, доцільних змін життєдіяльності сучасного українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філософія політики: короткий енциклопедичний словник/ [авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін.]. – К.: Знання України, 2002. – С. 188. 2. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Ян Щепанский. – М., 1969. – С. 85. 3. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом / В. А. Спивак. – СПб., 2000. – С. 52, 53. 4. Социальная психология: краткий очерк / подобщ. ред. Г. П. Предвечного и Ю. А. Шерковина. – М.: Политиздат, 1975. – С. 67. 5. Гарасимів Т. З. Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід: монографія / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 392 с. 6. Гарасимів Т. З. Філософема девіантної поведінки: монографія / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 356 с. 7. Соціологія: короткий соціологічний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – С. 43.

REFERENCES

1. *Filosofia polityky* [Philosophy of politics]: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk/ [avt.-uporiad.: V. P. Andrushchenko ta in.]. – K.: Znannia Ukrainy, 2002. – P. 188. 2. Shchepanskyi Ya. *Elementarnyye poniatyia sotsyolohyy* [Elementary concepts of sociology] / Yan Shchepanskyi. – M., 1969. – P. 85. 3. Spivak V. A. *Orhanyzatsyonno epovedenye y upravlenye personalom* [Organizational behavior and personnel management] / V. A. Spivak. – SPb., 2000. – P. 52, 53. 4. *Sotsyalnaia psykholohyia: kratkyi ocherk* [Social psychology: a short essay] / podobshch. red. H. P. Predvechnoho y Yu. A. Sherkovyna. – M.: Polytyzdat, 1975. – P. 67. 5. Harasymiv T. Z. *Rol pratsivnykiv OVS u zapobihanni deviantnii povedintsi: osobystisno tsentrovanyi pidkhid* [The role of ATS employees in preventing deviant behavior: a personally centered approach]: monohrafiia / Taras Zenoviiovych Harasymiv. – Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2013. – 392 p. 6. Harasymiv T. Z. *Filosofema deviantnoi povedinky* [Philosopher of deviant behavior]: monohrafiia / Taras Zenoviiovych Harasymiv. – Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2013. – 356 p. 7. *Sotsiolohiia: korotkyi sotsiolohichnyi slovnyk* [Sociology: a short sociological dictionary] / pid zah. red. V. I. Volovycha. – K.: Ukrainyskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 1998. – P. 43.

Дата надходження: 04.02.2019 р.